

"כנגד ארבעה בנים דברה תורה"

האב עצמו כולל בתוכו את ארבעת הבנים בפסח הוא מתקן עצמו ואז גם הם נתקנים!

חוקי התורה שאין להם טעם, כדי לקררו על ידי זה בעבודת ה' כשלא ימצא טעם מספיק.

וזהו שמשויבים לבן החכם: "כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", פירוש כמו שאסור לאכול אחרי אכילת הקרבן פסח, כדי שישאר בפיו טעם הפסח בלי הוספת טעמים חדשים, כן צריך לקיים מצוות התורה רק משום שכך צוה ה' וזהו רצונו יתברך, וטעם זה הוא מתוק יותר מכל הטעמים, ומזה ידע נאמנה שאסור לחקור יותר מן הראוי בטעמים על קיום המצוה שיגרמו לו להתקלקל, וכך ממשיך ה"שפת אמת" לבאר איך גם שאר הבנים נמצאים אצל כל אדם.

ד' בנים הכלולים באב שורש לד' בנים שנוולדו ממנו

על פי דרכו בקודש במסילה נעלה לקשר הביאור הנשגב של ה"שפת אמת", כי מה שאמר בעל הגדה: "כנגד ארבעה בנים דברה תורה", כוונתו על ארבעה בנים שבתוך האב עצמו, עם הפשט הברור הן בתורה שבכתב והן בתורה שבעל פה, שמדובר כאן ממש מארבעה בנים של אדם פשוטו כמשמעו, שהרי מצד הלכה צריך האב לספר בליל פסח ביציאת מצרים לבניו, כמו שדרש בעל הגדה על הכתוב: "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים - בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שמצוה ומורו מונחים לפניך".

נקדים יסוד גדול בענין חינוך הבנים, כי אם יש ח"ו כישלון בתורה ובמצוות אצל הצאצאים, הרי זה גורם פגם גדול להורים שלא חינוכו אותם כראוי לעמוד כנגד פגעי הזמן, כמו שכתוב בפרשת אמור (ויקרא כא ט): "ובת איש כהן כי תחל לזנות את אביה היא מחללת באש תשרף". והביא רש"י מה ששינוי על כך בגמרא (סנהדרין נב):

"היה רבי מאיר אומר, מה תלמוד לומר את אביה היא מחללת, שאם היו נוהגין בו קודש נוהגין בו חול, כבוד נוהגין בו בזיון, אומריין ארור שזו ילד, ארור שזו גידל, ארור שיצא זו מחלציו. אמר רב אשי, כמאן קרינן רשיעא בר רשיעא ואפילו לרשיעא בר צדיקא, כמאן כהאי תנא".

וכן מצינו בגמרא (סוכה נו:): אצל מרים בת בילגה שהמירה את דתה, וקנסו את כל משמרתה, ומקשה בגמרא: "משום ברתיה קנסינן ליה לדידיה, אמר אביי אין, כדאמרי אינשי שותא דינוקא בשוקא או דאבוה או דאימיה". פירוש שיחתו של תינוק הוא ממה ששמע מאביו או מאמו, ולכן אם נתקלקל יש להם חלק בדבר.

נמצינו למדים מזה יסוד גדול, כי כל סוגי הבנים שנוולדו בעולם, אשר בעל הגדה מחלק אותם לארבעה: חכם, רשע, תם, שאינו יודע לשאול, הם בעצם תוצאה ופועל יוצא מאותם ארבעה בנים הפנימיים הטמונים והכלולים בכוח בתוך האב, שהרי הבנים הם רק השקפות של מצבו הפנימי של האב:

טעם המצוה, וזה אין מפטירין כו', שטעם מצוה של מצוה אף שאין בו טעם מתוק לו יותר ממטעמים".

ביאור דבריו הקדושים על פי המבואר בתלמוד ירושלמי (פסחים פ"י ה"א) הטעם שתיקנו חכמינו ז"ל לשתות ד' כוסות בליל פסח, כנגד ד' לשונות של גאולה שזכרו בפרשת וארא (שמות ו ו): "והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי. ומבאר ה"שפת אמת" הענין בזה, כי כל אדם כולל בתוכו את כל ארבעת הבנים, כי יש בו חלק שהוא צדיק בבחינת "חכם", ויש בו חלק שהוא ח"ו בבחינת "רשע", כמאמר החכם מכל אדם (קהלת ז כ): "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא". ויש בו חלק שהוא בבחינת "תם", ויש בו חלק שהוא בבחינת: "שאינו יודע לשאול".

והנה מקרא מלא דיבר הכתוב (בראשית ב ז) וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה, ודרשו בגמרא (ברכות סא): "מאי דכתיב וייצר ה' אלקים את האדם בשני יודיין, שני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר הרע". הרי מבואר כי לכל אחד בלי יוצא מן הכלל יש את הניסיונות שלו.

נמצא שכל אחד מארבעת הבנים הללו, יש לו ספיקות ובלבולים המונעים אותו מלעבוד את ה' בתכלית השלימות, ולכן גם החכם ששואל: "מה העדות החוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם", הוא משום שהיצר מבלבל את דעתו לחקור אחרי

הבנים: "ברוך שנתן תורה לעמו ישראל ברוך הוא, כנגד ארבעה בנים דברה תורה", הלא בהשקפה ראשונה הם שני ענינים נפרדים, שהרי יציאת מצרים היתה בחודש ניסן, ואילו מתן תורה היה רק בחודש סיון, ואיך שייך לקשר ביניהם.

(ב) הן אמת שראוי להודות ולהלל לה' על שנתן לנו את התורה, אך מהי השמחה הגדולה שאנו מברכים לה': "ברוך המקום ברוך הוא", על אשר: "כנגד ארבעה בנים דברה תורה", האם לא היה יותר טוב אם לא היה ביניהם הבן הרשע, אשר בעל הגדה עצמו מייעץ לנו להקהות את שיניו.

ד' לשונות של גאולה כנגד ארבעת הבנים

פתח דברינו יאיר לבאר כל זה, על פי הקדמה נפלאה ממשנתו הטהורה של ה"שפת אמת" (פסח שנת תרל"ד) בענין ארבעת הבנים, כי בעצם כל אדם כולל בתוכו את כל ארבעת הבנים ביחד, עם כל הניסיונות הספיקות והמלחמות שיש להם עם היצר הרע, והנה הדברים בלשון קדשו:

"כנגד ארבעה בנים כו'. נראה שהוא נגד הארבע לשונות של גאולה, שהגאולה היתה מכל הד' גליות, ושאלות הללו יש בכל איש ישראל מצד חקירות השכל, שעל ידי זה היצר הרע מהרהר אחר החוקים, ועל זה צריך להיות התשובה מוכן בלב האדם, כי לעשות רצון השי"ת יש מזה יותר טעם ושמחה מהבנת

הנה ימים נשגבים וקדושים באים לקראתנו לשלום - שבעת ימי חג הפסח בארץ ישראל ושמורת ימי החג בחוץ לארץ, אשר לפי המבואר בספרים הקדושים מסוגל כל אחד מישראל לצאת מגלות "מצרים" הפרטית שלו, הן מגלות הרוחנית והן מגלות הגשמית, כמו שהביא בעל הגדה של פסח ומקור הדבר במשנה (פסחים קטז:): "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים".

ובכן דבר בעתו מה טוב להביא מנחת ביכורים לה' לתורתו ולישראל, להתבונן ולהאיר אחת מהמצוות הקדושות שכל אחד מאתנו מקיים בליל התקדש החג, הלא היא מצות סיפור יציאת מצרים. הפלא הגדול במצוה זו היא, שאנו חייבים לקיים אותה דוקא בדרך של שאלות ותשובות.

לכתחילה צריך שהבנים ישאלו את ד' הקושיות של "מה נשתנה", והאב משיב לכל אחד מהם לפי בחינתו והשגתו, כפי שמפרט בעל הגדה של פסח: "כנגד ארבעה בנים דברה תורה", ואם הבנים אינם יודעים לשאול, כי אז אשתו שואלת והוא משיב, ואם גם אשתו אינה יודעת לשאול, הוא עצמו שואל את השאלות והוא גם משיב עליהם, כמו ששינו במשנה (פסחים קטז:):

"מזוגו לו כוס שני, וכאן הבן שואל אביו, ואם אין דעת בן, אביו מלמדו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות". ובגמרא (שם): "תנו רבנן, חכם בנו שואלו, ואם אינו חכם אשתו שואלתו, ואם לאו הוא שואל לעצמו, ואפילו שני תלמידי חכמים שיודעין בהלכות הפסח שואלין זה לזה".

דבר זה נפסק להלכה בשלחן ערוך (או"ח סימן תעג סעיף ז): "מוזגין לו מיד כוס שני, כדי שישאלו התינוקות למה שותים כוס שני קודם סעודה, ואם אין חכמה בן אביו מלמדו, אם אין לו בן אשתו שואלתו, ואם לאו הוא שואל את עצמו, ואפילו תלמידי חכמים שואלים זה לזה מה נשתנה".

ולכאורה יפלא הפלא ופלא, כי הן אמת שצריך לספר בליל פסח הנסים של יציאת מצרים לבניו, כמו שלמדנו מהכתוב שהזכיר בעל ההגדה (שמות י ח): "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים". אולם מזה הענין שצריך לספר דוקא בדרך של שאלה ותשובה, עד כדי כך שאם אין לו מי שישאל אותו: "הוא שואל לעצמו", איזה תועלת יש בכך שהוא שואל את עצמו.

עוד ראוי להתבונן במה שישד בעל הגדה של פסח במצות סיפור יציאת מצרים לבנים: "ברוך המקום ברוך הוא, ברוך שנתן תורה לעמו ישראל ברוך הוא, כנגד ארבעה בנים דיברה תורה, אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאול". אחר כך הוא מפרט והולך כל השאלות של ארבעת הבנים, והתשובות שהאב משיב לכל אחד מהם. וצריך ביאור:

(א) מה ראה בעל הגדה לקשר בין מתן תורה עם מצות סיפור יציאת מצרים לארבעת

הגדה: "ברוך שנתן תורה לעמו ישראל... כנגד ארבעה בנים דיברה תורה". מהו הקשר בין נתינת התורה לד' בנים

שפת אמת: כל אדם כולל כל ארבעה בנים: חכם, רשע, תם, שאינו יודע לשאול, עם כל הניסיונות שלהם

ד' לשונות של גאולה ביציאת מצרים, כי כל אחד מסוגל להוציא מהגלות את ארבעה בנים הכלולים בו

ארבעה סוגי בנים הנולדים מן האדם, הם תוצאה מהפגם של ארבעה סוגי בנים הכלולים בפנימיות האדם

כדי לתקן הפגם בארבעה סוגי בנים שנוולדו בפועל, צריך לתקן תחילה את השורש שלהם בתוך האדם

הקב"ה נתן לנו את התורה הכלולה מד' חלקים פשוט רמז דרוש סוד כדי לתקן ד' בנים הכלולים בו

כ"ק מרן מהר"י מבעלזא זי"ע: על ידי תשובה אפשר לתקן למפרע גם הבנים שנוולדו טרם שתיקן עצמו

על ידי תשובה מאהבה אשר זדונות נעשות כזכיות, מתקן למפרע גם הבנים שנוולדו טרם שעשה תשובה

א) כי הצאצאים יורשים את כל התכונות הטובות והשליליות מההורים מבטן ומלידה, וזהו ביאור המאמר המורגל בפי העולם: "ברא כרעיה דאבוהו", והמקור לכך הוא ממה ששנינו בגמרא (עירובין ע:): "יורש כרעיה דאבוה". ב) כי בכל השנים שגדלו הצאצאים בבית תחת חסותו וחינוכו של האב, רכשו ממנו השכם והערב איך לנהל כל אורחות חייהם.

יומתק להבין בזה מה שהטיל הקב"ה על האב את המצוה לחנך את בניו לתורה, כמו שלמדו חכמינו ז"ל דבר זה בגמרא (קידושין כט:): ממה שכתוב (דברים יא ט): "ולמדתם אותם את בניכם". לפי האמור הביאור בזה, כי מאחר שהבנים שנוולדו הם רק פועל יוצא משורש הבנים הטמונים בתוך האב, נמצא כי כל החסרונות שיש בהם הוא בבחינת ירושה מן האב, לכן מוטלת עליו החובה לחנכם בדרכי התורה כדי לתקן את החסרונות שהוא גרם להם.

זאת ועוד, כי מאחר שהאב כולל בתוכו את כל ארבעת הבנים, והתכונות הללו יש להן השפעה עצומה על ארבעה הבנים שנוולדו ממנו בפועל, הנה נשכיל להבין מזה כי העצה על כך היא, שהאב יתקן תחילה את ארבעה בנים הכלולים בתוכו, ועל ידי זה יזכה לתקן ביתר קלות את הקלקול אצל הבנים שיצאו ממנו, אשר גם הם כל אחד מהם כולל מארבעה בנים הללו.

"איש אמו ואביו תיראו"

ויש להרחיב בענין זה עוד, על פי מה שנהגו רבותינו הקדושים מבעלזא זי"ע לומר בשם השרף רבי אורי מסטרעליסק זי"ע [רבו של כ"ק מרן השר שלום מבעלזא זי"ע], אשר דיבר בקדשו לפרש הכתוב בפרשת קדושים (ויקרא יט ב): "קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלקיכם, איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו אני ה' אלקיכם", על פי מה ששנינו בגמרא (קידושין ל:): "נתנו רבנן, שלשה שותפין הן באדם, הקב"ה אביו ואמו". ופירש רש"י כי אביו ואמו נותנים לו את הגוף והקב"ה נופח בו את הנשמה.

והנה הנשמה שהיא חלק אלקי ממעל הרי היא ודאי בתכלית השלימות, כי מאחר שהקב"ה הוא קדוש גם הניצוץ האלקי הנשמה היא קדוש, ועל כך אנו אומרים בכל יום בברכת השחר: "אלקי נשמה שנתת בי טהורה היא, אתה בראתה, אתה יצרתה, אתה נפחתה בי, ואתה משמרה בקרבי", אך מצד הגוף שהוא החלק של האב והאם צריך אדם להתיירא, שהרי אם אביו ואמו אינם בשלימות, כי אז גם הגוף אינו בשלימות וזה גורם ח"ו שיחטא.

הנה כי כן זהו פירוש הכתוב: "קדושים תהיו", מצד הנשמה שהיא חלקו של הקב"ה אתם יכולים להיות מובטחים שתהיו קדושים, כי קדוש אני ה' אלקיכם", ולכן גם הנשמה שהיא חלק אלוך ממעל היא קדושה, אולם מזהיר הכתוב: "איש אמו ואביו תיראו", כל אחד צריך להתיירא מהגוף שהוא חלק אביו ואמו שלא יהיה פגום עכדה"ק.

גם ב"אוהב ישראל" להרה"ק מאפטא זי"ע מפרש כן בפרשת קדושים (בד"ה קדושים תהיו השני): "קדושים תהיו, כי יש בכם נשמה קדושה חלק אלוך ממעל, כי קדוש אני, ומצד נשמות ישראל ראוי ונכון להם להיות קדושים. וזהו שאמר, איש אמו ואביו תיראו, רצונו לומר, שכל אדם יסתכל ויירא מחלק אב ואם שיש בו, שלא יבוא על ידי החלקים הללו לידי חטא ח"ו". אך לפי דבריהם הקדושים צריך ביאור, איך יתפרש לפי זה המשך הכתוב: "איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו".

על ידי תשובה מאהבה אפשר לתקן גם את הבנים

ונראה לבאר הענין בזה על פי מה שמצינו חידוש גדול במשנתו הטהורה של כ"ק אדמו"ר מרן רבי יהושע מבעלזא זי"ע (נדפס בחיבור סטרעליסק שנת תרמ"ו פרשת עקב סעודה ב), כי גם אחרי שכבר נולדו הבנים עם פגם וסיגים, משום שהאב לא התקדש כראוי טרם שנוולדו, אסור לו לאדם ליפול ברשת היאוש בחשבו שאין לו תקנה לבניו, אלא ידע נאמנה כי אם הוא בוכה ומתחנן להשיי"ת מעומקא דלכא על שלא התקדש כראוי, יש ביכולתו לתקן למפרע כאילו התקדש כראוי בתכלית השלימות, ועל ידי זה יעזור לו הקב"ה שילכו בניו בדרך התורה והישרה לפני ה'.

ויש להוסיף תבלין לדבריו הקדושים על פי המבואר בגמרא (יומא פו:): כי על ידי תשובה מאהבה זדונות נעשות לו כזכיות, נמצא לפי זה כי אם האב שב בתשובה מאהבה על מה שלא התקדש כראוי, הנה מאחר שכל הזדונות שלפני לידת הבנים נהפכו לזכיות, הרי נתברר למפרע כי הבנים נולדו ממנו כשהיה נקי מכל חטא, נמצא כי על ידי זה גם הם נתקנים.

נקדים עוד מה שכתב ב"סידורו של שבת" (חלק א שורש א ענף א): "שורש הראשון זה שמו נאה לו שבת בו תשוב". כלומר שבת נוטריקון ש'בת ב'ו תשוב לרמז שהוא זמן המסוגל לתשובה. והנה מבואר בספרים הקדושים כי שבת מסוגל לתשובה מאהבה, כמו שכתב ב"פרי צדיק" להגה"ק רבי צדוק הכהן זי"ע (פרשת ויגש אות ח): "קדושת השבת פועל להתעוררות התשובה, ועם כל זה לזמר ולתנון בשמחה, שקדושת שבת פועל להיות בחינת תשובה מאהבה, אשר על ידי זה נצמח עוד השמחה בלב".

מעתה יש לומר כי זהו פירוש הפסוק: "איש אמו ואביו תיראו", צריך להתיירא מהגוף שהוא חלק אביו ואמו שלא יהיה פגום, ומוסיף הכתוב עצה נפלאה להורים איך לתקן ענין זה: "ואת שבתותי תשמורו", אשר זאת היא סגולת שבת לעורר את האדם לשוב על כל חטאיו מאהבה, אשר על ידי תשובה זו זדונות נעשות לו כזכיות, ועל ידי זה יש תיקון גם לבנים שהרי נתברר למפרע שנוולדו מאב ואם שהיו מתוקנים.

ד' חלקים פרד"ס כנגד ארבעה בנים שבאדם

והנה ידוע כי תכלית נתינת התורה לישראל היא כדי שייזכרו את יצרם הרע, כמבואר במדרש (ויק"ר יג ג): "כל אמרת אלוך צרופה (משל ל ה), רב אמר, לא ניתנו המצוות לישראל אלא לצרף בהן את הבריות". זאת ועוד מבואר ב"שער הגלגולים" לרבינו האריז"ל (הקדמה טז): "האדם מחוייב לעסוק בתורה בד' מדרגות שסימנם פרד"ס, והם, פשט, רמז, דרוש, סוד, וצריך שיתגלגל עד שישלים אותם",

מעתה יש לומר כי מטעם זה נתן הקב"ה לישראל את התורה הכלולה מד' חלקים, כדי שיקדשו ויזכרו את ארבעת הבנים הכלולים בתוך האדם, ועל ידי זה יוכל לתקן גם את ארבעת הבנים עצמם שנוולדו ממנו. ענין זה מתאים להפליא עם מה שכתב המקובל האלקי בעל "מגלה עמוקות" (פרשת תזריע דרוש על הפסח דף לג טור ד) כי ארבעה הבנים מכוונים כנגד ד' חלקי התורה.

ויש לומר כי חלק "פשט" הוא כנגד הבן שאינו יודע לשאול, לכן מלמדים אותו פשוטות המצוות. חלק "רמז" הוא כנגד התם שידוע לשאול אבל לא להתעמק. חלק "דרוש" הוא

כנגד הרשע כדי להחזירו בתשובה, כמבואר במדרש משלי (פרק י): "בשעה שהחכם יושב ודורש מוחל הקב"ה עוונותיהם של ישראל". ואילו חלק "סוד" הוא כנגד הבן החכם שכבר ראוי ללמדו תורת הסוד.

הנה כי כן יאיר לנו להבין כוונת בעל הגדה של פסח: "ברוך המקום ברוך הוא, ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, ברוך הוא, כנגד ארבעה בנים דברה תורה, אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאול". פירוש, מאחר שהקב"ה נתן לנו את התורה הכלולה מד' חלקים שסימנם פרד"ס כדי להזדכך, נמצא כי על ידי עסק וקיום התורה מסוגל כל אחד לתקן את הקלקולים של ארבעת הבנים על ידי שיתקן עצמו תחילה.

"ולמדתם אתם"

לתקן את עצמכם תחילה

ועתה בא וראה כי רעיון זה מתאים להפליא עם מה שאמר כ"ק אדמו"ר מרן רבי יהושע מבעלזא זי"ע (פרשת עקב), לפרש בפרשה שניה של קריאת שמע (דברים יא ט): "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם" וגו'. ולכאורה תיבת "אותם" מיותרת כי היה מספיק לומר: "ולמדתם את בניכם לדבר בם" וגו'. גם צריך ביאור ענין הקרי והכתיב בתיבת אותם, כי הקרי הוא "אותם" מלא ו' ואילו הכתיב הוא "אתם" חסר ו'.

וביאר בדברי קדשו שהתורה הקדושה מלמדת אותנו כאן יסוד גדול בחינוך הבנים, שאין זה מספיק שהאב יאמר לבניו איך להתנהג בעבודת ה', אלא עיקר החינוך הוא שהאב עצמו יהיה דוגמא אישית לבניו איך לעסוק בתורה ועבודת ה'. וזהו הרמז בכתוב: "ולמדתם אתם", כלומר כאשר אתם בעצמכם תלמדו ותקיימו המצוות, על ידי זה תזכו: "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם" וגו', כי גם הם יעשו כמעשיכם עכדה"ק.

ולפי האמור יש לפרש כוונתו ביתר עמקות, כי על ידי שהאבות עצמם יעסקו בתורה בבחינת: "ולמדתם אתם", יזכו לזכך על ידי קדושת התורה כל ארבעה בנים הכלולים בהם, ועל ידי זה יזכו לחנך גם את צאצאיהם שנוולדו לתקן את כל הקלקולים שבהם.

נמצינו למדים מזה ביאור עמוק על מצות סיפור יציאת מצרים בליל פסח, כי מאחר כפי ששנינו במשנה: "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", על כן על ידי שיוצא בליל זה מגלות מצרים, שנזכרו בהם ד' לשונות של גאולה כנגד ד' בנים הכלולים בתוך האב, יש בכוחו לתקן גם ארבעה בנים שנוולדו ממנו.

וזהו ביאור המצוה כפי שנלמד מהכתוב: "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר" - "הגדה" היא המשכה מלשון (חגיגה יט): "גוד אחית, גוד אסיק", כלומר שתמשיך תיקון לבנך על ידי שתאמר ותזכור: "בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים", שמטעם זה מוציא הקב"ה את האב מטומאת מצרים בליל פסח, כדי שיתקן בכך את ארבעה הבנים הכלולים בו ועל ידי זה יוכל לתקן גם את הבנים שנוולדו בפועל.

מעתה יאיר לנו להבין מה שתיקנו חכמינו ז"ל בעומק חכמתם: "חכם בנו שואלו, ואם אינו חכם אשתו שואלתו, ואם לאו הוא שואל לעצמו, ואפילו שני תלמידי חכמים שיודעין בהלכות הפסח שואלין זה לזה", כי מאחר שתכלית סיפור יציאת מצרים בליל פסח, היא כדי שייזכך את ארבעה הבנים הכלולים זו, ועל ידי זה יוכל לזכך גם את בניו שנוולדו ממנו בפועל, על כן אפילו אם הבנים שלו אינם יכולים לשאול אותו, הוא צריך לשאול את עצמו כדי לעורר בכך את ארבעה הבנים הכלולים בו, וכשהוא משיב על השאלה הרי הוא מתקן את ארבעת הבנים הכלולים בו.

הקב"ה עצמו מקיים כל מצוות ליל הסדר

בט"ו סימני הסדר אנו מתחננים להקב"ה: אבינו שבשמים "קדש" נא "זרחץ" נא!

"לייחד שם י"ה בו"ה"

בדרך זו במסילה נעלה לבאר הנוסח ב"לשם יחוד" לפני קיום המצוה: "לייחד שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל", על פי מה שכתוב במלחמת עמלק (שמות יז טז): "ויאמר כי יד על כס י"ה מלחמה לה' בעמלק מדור דור". ופירש רש"י: "נשבע הקב"ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק", כי כל זמן שעמלק קיים נחסרו ב' אותיות ו"ה מן השם הוי"ה ונשארו רק אותיות י"ה.

והנה מצינו על כך ביאור נפלא ב"ישמח משה" (פרשת בשלח ד"ה עוד פי'), על פי המבואר בתיקוני זוהר (הקדמה ט:): כי שם הוי"ה יוצא מראשי תיבות (תהלים צו יא): "ישמחו השמים ותגל הארץ. והנה בשמים נראה תמיד גדלותו של הקב"ה אפילו בזמן של הסתר פנים וגלות, נמצא כי אפילו בזמן הגלות ישמחו השמים בהתגלות כבוד מלכותו בשמים.

אך למטה בארץ מתגלה כבוד מלכותו דוקא בזמן של גאולה בבחינת ותגל הארץ, אבל בזמן של גלות והסתר פנים חסרה השמחה למטה בארץ, על כן כל זמן שעמלק קיים שגורם הסתר פנים למטה אין השם שלם, כי נחסרו אותיות ו"ה שהם ראשי תיבות ותגל הארץ, ובלשון קדשו:

"עוד פירוש על ו"ה שנעלם מהשם, כי הויה מורה י"ה שמחו השמים ותגל הארץ, והנה בשמים נראה תמיד גדולתו, אבל בארץ מכוסה ונעלם, והיינו ו"ה שנעלם מהשם עד לעתיד שיתגלה כבוד ה', אז ותגל הארץ במהרה בימינו אמן".

לפי זה יש לומר כי היות שכל מצוה מקיים הקב"ה תחילה למעלה בשמים, והרי זה בבחינת ישמחו השמים כי יש שמחה גדולה בשמים מן האור הגדול של המצוה שהקב"ה מקיים, אולם עדיין חסרה הבחינה של ותגל הארץ, שהרי תכלית קיום המצוה על ידי הקב"ה היא שבני ישראל יקיימו המצוה גם בארץ, לכן טרם קיום המצוה אנו אומרים בפה מלא שכוונתנו: "לייחד שם י"ה בו"ה ביחודא שלים", כלומר לקיים המצוה למטה על דעתו של הקב"ה שקיים המצוה למעלה, ועל ידי זה יתייחד "שם י"ה בו"ה" – ישמחו השמים ותגל הארץ – ביחודא שלים בשם כל ישראל".

מענה יאיר עיינו להבין מה שתיקנו לומר את סימני הסדר: "קדש ורחץ כרפס יחץ", כי היות שיש בהם סודות גדולים שאין לנו השגה בהם מעומק המושג ומקוצר המשיג, על כן לפני קיום כל מצוה אנו אומרים את סימני הסדר לבקש מהקב"ה שהוא יקיים תחילה המצוה בדרך רוחנית. נמצא לפי זה כי בסימנים אלו אנו אומרים להקב"ה: "קדש", אתה אבינו שבשמים קיים נא מצוה קידוש, כדי שאחר כך נוכל גם אנחנו לקיים מצוה קידוש על דעת כוונת הקב"ה, וכך בכל הסימנים כולם אנו אומרים כן להקב"ה: "ורחץ, כרפס יחץ...".

הנה כי כן נפלא להבין בזה מנהג ישראל תורה, אשר דוקא התינוקות אומרים את הסימנים הללו לאבי המשפחה, כי בכך אנו רוצים לעשות פועל דמיון, שגם אנחנו בני ישראל בבחינת תינוקות שאין לנו השגה בקיום המצוות, ולכן אנו מבקשים מאבינו שבשמים להקב"ה: "קדש ורחץ כרפס יחץ", שיקיים תחילה את המצוות, ועל ידי זה נוכל גם אנחנו לקיים המצוות כראוי.

יומתק להבין בזה מה שסידר בעל הגדה של פסח דוקא ט"ו סימנים כמספר שם י"ה, כי מאחר שבסימנים הללו אנחנו בעצם מבקשים מהקב"ה: "קדש ורחץ כרפס יחץ", שיקיים תחילה את המצוות, על כן הם ט"ו סימנים כמנין שם י"ה בבחינת ישמחו השמים, ואחר כך כאשר גם אנו מקיימים המצוות למטה בפועל ממש הרי זה בבחינת ו"ה - ותגל הארץ, ועל ידי זה נשלם היחוד של הוי"ה ברוך הוא: "לייחד שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל".

מצוותיה של תורה תחילה". על פי האמור יאיר לנו להבין מה שכתב ה"תפארת שלמה" (פרשת וירא ד"ה המכסה) כי על ידי שהקב"ה מקיים המצוות למעלה נמשכת לישראל קדושה למטה שיכולו לקיים המצוות בקדושה, ובלשון קדשו:

"יבואר על דרך מה דכתיב (דברים יא יג) אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אני מצוה וגו', ועשיתם את כל מצותי. גם מה שאנו אומרים אשר קדשנו במצותי. דהנה הענין הזה בכל המצוות ותורה ותפלה שהאדם עושה וכל התרי"ג מצוות שבתורה, הנם סולם מוצב ארצה וראשם מגיע השמימה, כי ענין עשותם אשר בפועל למטה בעולם הזה שרשם למעלה למעלה, ובכל מצוה שהאדם עושה, הנה דוגמתו נעשה למעלה זה לעומת זה.

וכל עיקר ענינם ושרשם תחילה הוא אצל הקב"ה, רק ניתן למטה בעולם העשיה להוציא לאור בפועל ממש, על כן יתכן לקרותם מצוותי כי הם באמת אשר כביכול אני עושה למעלה, כמו שאמרו בגמרא (ברכות ו.ו.) מנין שהקב"ה מניח תפלין וכו'. מעתה בפעולת מעשינו בעולם הזה, נמשך הקדושה במצוות מעשיות מעולם העליון בשרשו, ובכח מעשינו וכוונתנו בעשותנו מתעורר הקדושה העליונה".

"גדול מצווה ועושה"

ויש להוסיף בזה תבלין על פי מה שכתב ה"ישמח משה" (פרשת וירא ד"ה וידר יעקב נדר) לבאר הטעם על מה ששינוי בגמרא (קידושין לא.): "גדול מצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה". וידוע מה שכתבו התוספות (שם ד"ה גדול) הטעם על זה, כי כשהוא מצווה ועושה יצרו תקפו כיון שהוא מוכרח לקיימו, אבל כשאינו מצווה ועושה יש לו פת בסלו כיון שיכול לעבור עליו בכל זמן שירצה. אולם ה"ישמח משה" אומר על כך טעם חדש בלשון קדשו:

"והנה כבר ביארתי הטעם על אמרם (קידושין לא.) גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה, דהנה בכל מצוה יש כוונת ידועים ליחידי סגולה בכל דור, ויותר מזה אשר לא נודעו רק לרבי שמעון בן יוחאי וחביריו, ויותר מזה אשר המה לא נודעו רק למשה בחרי ה', ויותר עוד מהמה אשר עקבותיהם לא נודעו עוד לשום נבוא, רק המצווה יתברך יודע מקומה.

והנה העושה כאשר צוה הוא יתברך, אם כן מתקן בשורשו אף מה שנעלם מכל נבוא, והיינו אשר קדשנו במצותיו והבן, אבל אם אינו עושה רק על פי שכל, אם כן הרי אינו יכול לתקן יותר ממה שהשכל מגיע. ועוד דכל דבר חוזר לשורשו, אם כן אם שורשו מן השכל, הרי אינו עולה יותר גבוה מן השכל, מה שאין כן אם שורשו מציוי יתברך שמו, והיינו גדול המצווה ועושה, שגדול יותר ומגיע יותר, והבן כי הוא נפלא בסייעתא דשמיא".

מענה יש לומר כי מטעם זה מקדים הקב"ה לקיים המצוות למעלה בתכלית השלימות שאין למעלה ממנה: (א) כדי להשפיע לנו בכך כוח שנוכל לקיים המצוות גם למטה בלי שום מניעות, (ב) כדי שנוכל לקיים המצוות למטה על דעת הקב"ה שקיים תחילה המצוות, על דרך שמבואר בספרים הקדושים לכוון בקיום המצוות, על דעת וכוונת התנא האלקי רשב"י האריז"ל הבעש"ט ועוד קדושים אשר בארץ המה.

על אחת כמה וכמה שראוי לקיים המצוות על דעת הקב"ה שקיים תחילה המצוות למעלה בשמים, כדי לתת לנו כוח לקיים המצווה בשלימות למטה, ומטעם זה אנו באמת מברכים לפני קיום המצוה: "אשר קדשנו במצוותיו", כלומר שקידשנו בכך שהוא מקיים את המצוות תחילה, כדי שנוכל אחר כך לקיימן על דעתו וכוונתו הנשגבה שאין למעלה ממנה.

מנהג ישראל תורה שהתינוקות אומרים בפה מלא לאבי המשפחה, את ט"ו הסימנים שיסד בעל הגדה של פסח לומר בשעת עריכת הסדר וקיום מצות הלילה: "קדש ורחץ, כרפס יחץ, מגיד רחצה, מוציא מצה, מרור כורך, שלחן עורך, צפון ברוך, הלל נרצה". וכתב בספר "יסוד ושורש העבודה" (שער ט פרק ו) בלשון קדשו:

"סימנא מילתא היא, בהני חמשה עשר מלות של הסדר קדש ורחץ כו", כי נרמזו בו סודות גדולים ונפלאים מאד, ועל כן בעבודה זו יאמר גם סימניה בפה מלא, דהיינו קודם הקידוש יאמר בפה מלא קדש, וקודם הרחיצה הראשונה יאמר ורחץ, וכן כל הסדר עד נרצה יאמר גם כן בפה מלא נרצה".

אולם ראוי לבאר בדרך השווה לכל נפש: (א) מהו ענין אמירת הסימנים לפני כל מצוה ומצוה. (ב) מהו ענין המנהג שהתינוקות אומרים את הסימנים. (ג) מהו הענין שסידר בעל הגדה לומר דוקא ט"ו סימנים לא פחות ולא יותר.

פתח דברינו יאיר לבאר הענין בדחילו ורחימו, בהקדם לבאר מה שתקנו לומר בנוסח "לשם יחוד" לפני קיום המצוה: "לייחד שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל", וצריך ביאור מהו ענין: "יחוד שם י"ה בו"ה". נקדים מה שמבואר בספרים הקדושים לפרש נוסח הברכה שתקנו לומר לפני קיום המצוה: "אשר קדשנו במצוותיו", שהקב"ה קדשנו במצוותיו שהוא עצמו מקיימם, כמו שכתב ה"בני יששכר" (סיון מאמר ב אות ד) בלשון קדשו:

"והנה כביכול השי"ת בעצמו שומר תורתו ומקיים מצוותיו, כמו שאנו מברכין על המצוות אשר קדשנו במצוותיו - מצוותיו דייקא, כביכול אשר הוא בעצמו מקיימם, וכענין שמצינו בדברי חז"ל (ברכות ו.ו.) מנין שהקב"ה מניח תפלין, מנין שהקב"ה מתפלל".

וכן כתב ב"אור המאיר" (דרוש לסוכות ד"ה ואנו אומרים):

"ועיקר הכוונה של אדם בעשיות מצוותיו, רק לדבק פנימיות מחשבתו לרוממותו יתברך, ולעורר לבו בקרבו בעבותות האהבה, איך שזכה לעשות אותן המצוות שהקב"ה עושה אותן בעצמו, ולזה אנו מברכין בברכות המצוות, אשר קדשנו במצוותיו דייקא, אותן המצוות שהוא בעצמו ובכבודו עושה, קדשנו עמהם לעשות גם כן, כי לכולם יש להם מקום מוצא בעולמות עליונים".

הגם שאחד מייסודות הדת הוא שהקב"ה אינו גשמי, אם כן איך שייך אצלו יתברך קיום המצוות בדרך גשמי כאכילת מצה ושתיית הכוסות, אבל כבר האריכו בזה הקדמונים שהכוונה בזה שהקב"ה מקיים את חלק הרוחני של המצוה, שהרי בכל מצוה טמונים ענינים נשגבים שנפעלים בגבהי מרומים על ידי קיום המצוה.

הקב"ה מקיים המצוה תחילה

יש לחקור האם הקב"ה מקיים המצוות למעלה בדרך רוחנית, לפני שישראל מקיימים אותן למטה בפועל, או שתחילה מקיימים ישראל את המצוות למטה בפועל, ועל ידי זה הם מעוררים שהקב"ה כביכול יקיים אותן למעלה בשמים. והנה מצינו פתרון ברור לחקירה זו, כי מקור הדבר שהקב"ה מקיים כל המצוות הוא בתלמוד ירושלמי (ר"ה פ"א ה"ג):

"בנוהג שבועלם מלך בשר ודם גוזר גזירה, רצה מקיימה רצו אחרים מקיימים אותה, אבל הקב"ה אינו כן אלא גוזר גזירה ומקיימה תחילה, מאי טעמא (ויקרא כב ט) ושמרו את משמרתני אני ה', אני הוא ששימרתני מצוותיה של תורה תחילה".

הרי לנו דברים ברורים שהקב"ה כביכול בעצמו אומר לישראל: "ושמרו את משמרתני אני ה', אני הוא ששימרתני